

Bernardeta Iwańska-Cieślik

Katalogi z ofertą „Księgarni Powszechnej” we Włocławku z 1911 r.

Minęło już 100 lat od założenia „Księgarni Powszechnej” we Włocławku, pierwszej o tak szerokich kontaktach i potencjale na terenie miasta. Prowadziła ona poza działem z książkami również sprzedaż przedmiotów kościelnych i materiałów szkolnych. Swoje towary mogła rozprowadzać na rynku lokalnym, w całym zaborze rosyjskim, jak i na terenie Cesarstwa Rosyjskiego. Zamówienia realizowano nawet z Litwy, Podola, Wołynia i Kijowszczyzny¹.

Księgarnia została otwarta 1 stycznia 1910 r. przy dobrze prosperującej Drukarni Diecezjalnej, której inicjatorem i głównym protektorem był biskup kujawsko-kaliski Stanisław Zdzitowiecki. Początkowo dyrektorem drukarni był ks. Karol Max, zaś jej kierownikiem został Ludwik Rosiński,² który kierował Drukarnią Diecezjalną od 1906 do 1913 r. Po nim tę funkcję przejął Wacław Tomaszewski³. Samo otwarcie typografii dało impuls lub po prostu większe możliwości do wydawania

---

¹ J. S. Żak, *Z moich wspomnień*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” 32, 1938, s. 321-322.

² M. J. Lech, *Drukarze i drukarnie w Królestwie Polskim 1869-1905. Materiały ze źródeł archiwalnych*, Warszawa 1979, s. 235, 238; Należałoby zweryfikować dane dostępne w biogramie: K. Modliński, *Rosiński Ludwik*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej* (dalej SPKP), pod red. I. Treichel, Warszawa-Łódź 1972, s. 766.

³ Potrzebne jest sprostowanie. Ks. Michał Morawski (1898-1940), historyk i regionalista, w swojej pracy habilitacyjnej *Monografia Włocławka* zaznaczył, że Drukarnia Diecezjalna wraz z działającą przy niej Księgarnią Powszechną i introligatornią była założona przez kapitułę katedralną i duchowieństwo diecezjalne (co może być jedynie skrótem myślowym, ponieważ pierwotny kapitał placówki składał się z darowizn księży diecezjalnych), dodatkowo Morawski, jak i wielu innych, podaje datę założenia 1907 r. Jednakże już w 1906 r. wydrukowano: rubrycelę na rok 1907 oraz kilka druków dla kancelarii kościelnych, *Uchwały I Wiecu Dyecezjalnego duchowieństwa w Włocławku, odbytego 18, 19 i 20 września 1906 r.* (Włocławek 1906); *Katalog tymczasowy dzieł religijnych i świeckich wydany dla bibliotek parafialnych przez Włocławski Komitet do Spraw Religijno-Społecznych* (Włocławek 1906). Zob. K. Rulka, *Pozycje wydane lub wydrukowane przez Księgarnię Powszechną i Drukarnię Diecezjalną we Włocławku*, Włocławek 1993 [rps w zbiorach Archiwum Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku]; M. Walczak, *Bibliografia wydawnictw drukarni włocławskich do 1939 r.*, Łódź 1988, praca mgr. pod kierunkiem prof. J. Dunina, [rps w zbiorach Biblioteki Publicznej im. Z. Arentowicza we Włocławku]; J. Wajer, *Życie kulturalne Włocławka w latach 1918-1939*, Bydgoszcz 1997, s. 41.

publikacji lokalnego środowiska naukowego, m.in.: od 1907 r. zaczęły się ukazywać „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” i „Wiadomości Pasterskie”, a od 1909 r. „Ateneum Kapłańskie” i „Głos Wiary”⁴.

Redaktorem ostatniego periodyku do 1914 r. był ks. Jan Stanisław Żak, który dzięki operatywności i podejmowaniu aktualnej tematyki doprowadził do wzrostu jego nakładu do 35 tys. egzemplarzy⁵. Jego sukcesy w prowadzeniu działalności wydawniczej zaowocowały propozycją uruchomienia „Księgarni Powszechnej”, co – jak zaznaczono wcześniej – nastąpiło w 1910 r. Księgarnia miała siedzibę w budynku należącym do spółki „Cuiavia” (założonej przez księży włocławskich) przy ul. Brzeskiej 4 (do tej pory działa tam księgarnia diecezjalna)⁶. Koncesję na jej prowadzenie władze diecezjalne uzyskały jeszcze na nazwisko ks. kanonika Mariana Fulmana, który już na łamach „Wiadomości Pasterskich” w 1905 r. apelował o zakładanie księgarń katolickich⁷. Kwestia nazwy samej księgarni przypadła ks. J. S. Żakowi, który zamiast „katolicka” dał przymiotnik „powszechna”⁸, gdyż oferowano nie tylko książkę religijną, lecz publikacje z wszystkich dziedzin wiedzy.

J. S. Żak był dyrektorem „Księgarni Powszechnej i Drukarni Diecezjalnej” do 1913 r., kiedy to zastąpił go Waclaw Tomaszewski⁹. W tym czasie zabiegał o kontakty z księgarzami i nakładcami, którzy należeli do Związku Księgarzy Polskich. Ze wspomnień jego rozmów wiadomo, że: „Powiedziałem otwarcie, że nie jestem ani profesorem, ani proboszczem, ani nawet wikarym. Jestem bez posady, wyrzucony z probostwa przez rząd rosyjski, nie mogę inaczej pracować, więc będę jako kierownik literacki «Głosu Wiary», bo i redaktorem odpowiedzialnym być nie mogę, pilnował tylko redakcji i księgarni i całkowicie oddam się tej sprawie. I sądzę, że należycie wywiążę się z zaciągniętych zobowiązań. Wyjaśniłem też, że finansowo za mną nikt nie stoi i sam odpowiadać będę za prowadzenie księgarni. To samo przedstawiłem wszystkim z zarządu: i Gebethnerom i Arctowi i Szczepkowskiemu i Trepnemu”¹⁰. Jasne postawienie sprawy zaowocowało przyjęciem księgarza włocławskiego do Związku Księgarzy Polskich, jak również szeroką współpracą: „Z czasem półki się zapełniły nowościami, jakie każdy wydawca nadsyła w 2 egzemplarzach do księgarń, należących do Związku t. z. pro nova, z których niesprzedane odsyłało się w kwietniu i za sprzedane płaciło się rachunek”¹¹.

⁴ K. Rulka, *Księgarnia Powszechna i Drukarnia Diecezjalna*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” 70, 1987, s. 128.

⁵ M. Wojtowski, *Żak Jan Stanisław*, [w:] *Włocławski słownik biograficzny* (dalej WSB), t. 1, pod red. S. Kunikowskiego, Włocławek 2004, s. 190.

⁶ K. Rulka, *Księgarnia Powszechna i Drukarnia Diecezjalna*, s. 128.

⁷ (r), *Z książką do ludu*, „Ład Boży” 1996, nr 2, s. 8.

⁸ J. S. Żak, dz. cyt., s. 260.

⁹ W. Gniazdowski, *Tomaszewski Waclaw*, [w:] SPKP, s. 905; B. Ziółkowska, *Tomaszewski Waclaw*, [w:] WSB, t. 4, pod red. S. Kunikowskiego, Włocławek 2006, s. 165.

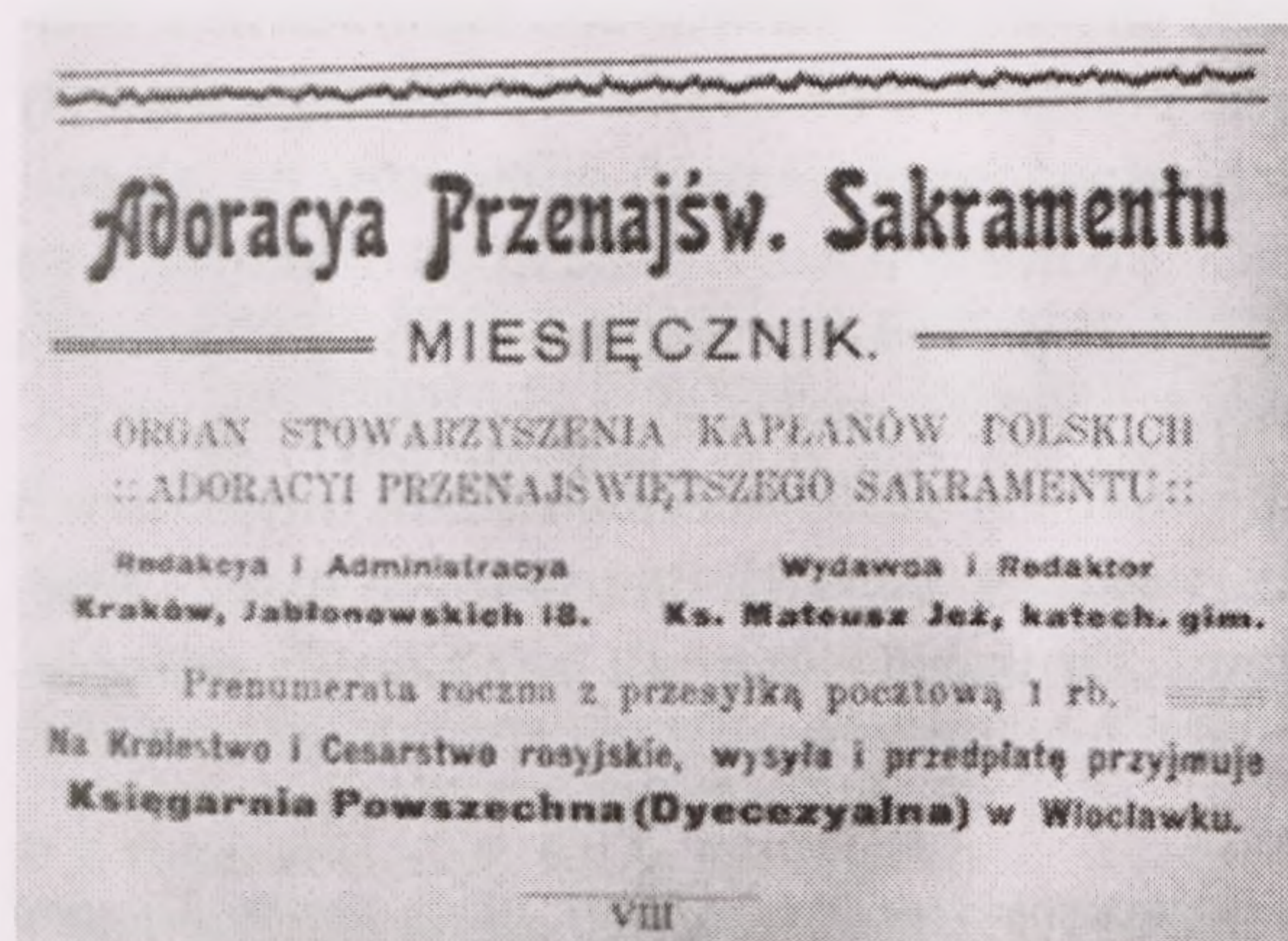
¹⁰ J. S. Żak, dz. cyt., s. 262.

¹¹ Tamże.

Pierwszą pracownicą księgarni była Helena Kozińska (z d. Jabłońska), która wcześniej była zatrudniona w księgarni Stefana Błędowskiego¹². Rachunkowość prowadził Jan Wilczyński, były kleryk seminarium warszawskiego. Na poszczególnych stanowiskach w okresie do Wielkiej Wojny pracowali: Maria Radkówna (korektorka), Bronisława Radkówna, Janina Jasińska, Maria Topolska (asortyment księgarni i sprzedaż), Tadeusz Michalski (przedmioty kościelne i pomoc buchaltera) oraz emerytowany nauczyciel Maciejewski. W 1914 r. stan zatrudnienia wynosił 11 osób¹³.

Prezentowanie oferty

Reklama w działalności księgarń pod koniec XIX i początku XX wieku mogła się opierać na kilku kanałach przekazywania informacji. Dysponowały one m.in. ogłoszeniami prasowymi¹⁴, jak również katalogami drukowanymi z własnym asortymentem, a niekiedy także nakładem. „Księgarnia Powszechna” we Włocławku wykorzystywała obie te formy, publikując ogłoszenia na łamach „Kroniki Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, „Ateneum Kapłańskiego”¹⁵, „Głosu Wiary” czy w „Kalendarzu Powszechnym Ilustrowanym”¹⁶ już w późniejszym okresie. Ks. Żak podkreślał: „Przy ogłaszaniu w Głosie Wiary, Kalendarzu Powszechnym [...] w katalogach ilustrowanych bardzo korzystnie dla sprzedających o nabywających, pchnęła Księgarnia Powszechna w świat wielką ilość dobrych książek po nadzwyczaj niskiej cenie”¹⁷.

Fot. 1. Bibliografia, „Ateneum Kapłańskie” 5, 1911, s. VIII.
Fot. autorka

¹² A. Michalewska, *Błędowski Stefan*, [w:] SPKP, s. 73.

¹³ J. S. Żak, dz. cyt., s. 317-318.

¹⁴ A. Pilak, *Prasowe ogłoszenia księgarskie jako źródło do dziejów książki. Na podstawie ogłoszeń prasowych z pierwszej połowy XIX w.*, „Studia o Książce” 6, 1976, s. 70.

¹⁵ Bibliografia, „Ateneum Kapłańskie” 5, 1911, s. VIII

¹⁶ „Kalendarz Powszechny Ilustrowany”, Włocławek 1918, s. 15, 17 i in.

¹⁷ J. S. Żak, dz. cyt., s. 262.

Głównym problemem badawczym przy śledzeniu ogłoszeń prasowych jest fakt drukowania ich na wewnętrznej lub zewnętrznej stronie dolnej oprawy broszurowej danego czasopisma. Zazwyczaj były one usuwane przez introligatorów, którzy scalali cały rocznik. Dysponując materiałem za lata 1907-1908, kiedy to na łamach „Kroniki Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” swoje wydawnictwa na dolnej okładzinie prezentowała „Drukarnia Diecezjalna” można się domyślić, że prezentowała się w ten sposób również „Księgarnia”, informując o swoich nakładach i asortymencie w późniejszych latach (1918, 1938 i następne).

Swoją szeroką ofertę włocławska „Księgarnia Powszechna” rozpowszechniała przede wszystkim w katalogach drukowanych. Z pierwszego roku działalności do naszych czasów zachowały się dwie takie pozycje z 1911 r., zawierające książki w języku polskim. Obrazują one potencjał instytucji na początku działalności na włocławskim rynku księgarskim. W późniejszym okresie drukowano wspólną ofertę „Księgarni Powszechnej i Drukarni Diecezjalnej”, m.in. w 1924, 1925, 1927 czy 1930 r.¹⁸

Charakterystyka katalogów z 1911 r.

Pomimo wydania wspomnień ks. J. S. Żaka, brak w nich informacji na temat katalogów książek „Księgarni Powszechnej”. Ze szczególnym pietyzmem opisuje wydanie trzech katalogów ilustrowanych z przedmiotami kościelnymi, które rozsyłał na całe Królestwo i Rosję. Dzięki tej reklamie realizowano zamówienia z Władystoku czy Kaukazu¹⁹. Zapewne przygotowane spisy z ofertą księgarską były wydane w celu rozprowadzenia ich wśród potencjalnych odbiorców na jak największym terenie. Niekiedy informację o miejscu nabycia katalogu drukowano na jego dolnej lub górnej okładzinie, jak w przypadku zestawień przygotowanych przez „Księgarnię Polską” we Lwowie²⁰. Fakt wydrukowania obu omawianych pozycji w oficynach warszawskich spowodował zamieszczenie reklam miejscowych firm, jak Gebethner i Wolff. Wykazy książek polskich oferowanych przez „Księgarnię Powszechną” wyszły spod pras: „Drukarni i litografii Jana Cotty”²¹ oraz pla-

¹⁸ *Katalog Księgarni Powszechnej i Drukarni Diecezjalnej we Włocławku*, [?, 1924]; *Katalog Księgarni Powszechnej i Drukarni Diecezjalnej we Włocławku*, Włocławek 1925; *Katalog Księgarni Powszechnej i Drukarni Diecezjalnej we Włocławku*, Włocławek 1927; *Katalog Nakładowo-Komisowy Księgarni Powszechnej i Drukarni Diecezjalnej*, [Włocławek, b.d.]; *Księgarnia Powszechna i Drukarnia Diecezjalna*, Włocławek 1930. Zob. K. Rulka, *Pozycje wydane lub wydrukowane...*, poz. 228, 258; jak również ustalenia dr Wandy A. Ciszewskiej na podstawie zbiorów Biblioteki Narodowej.

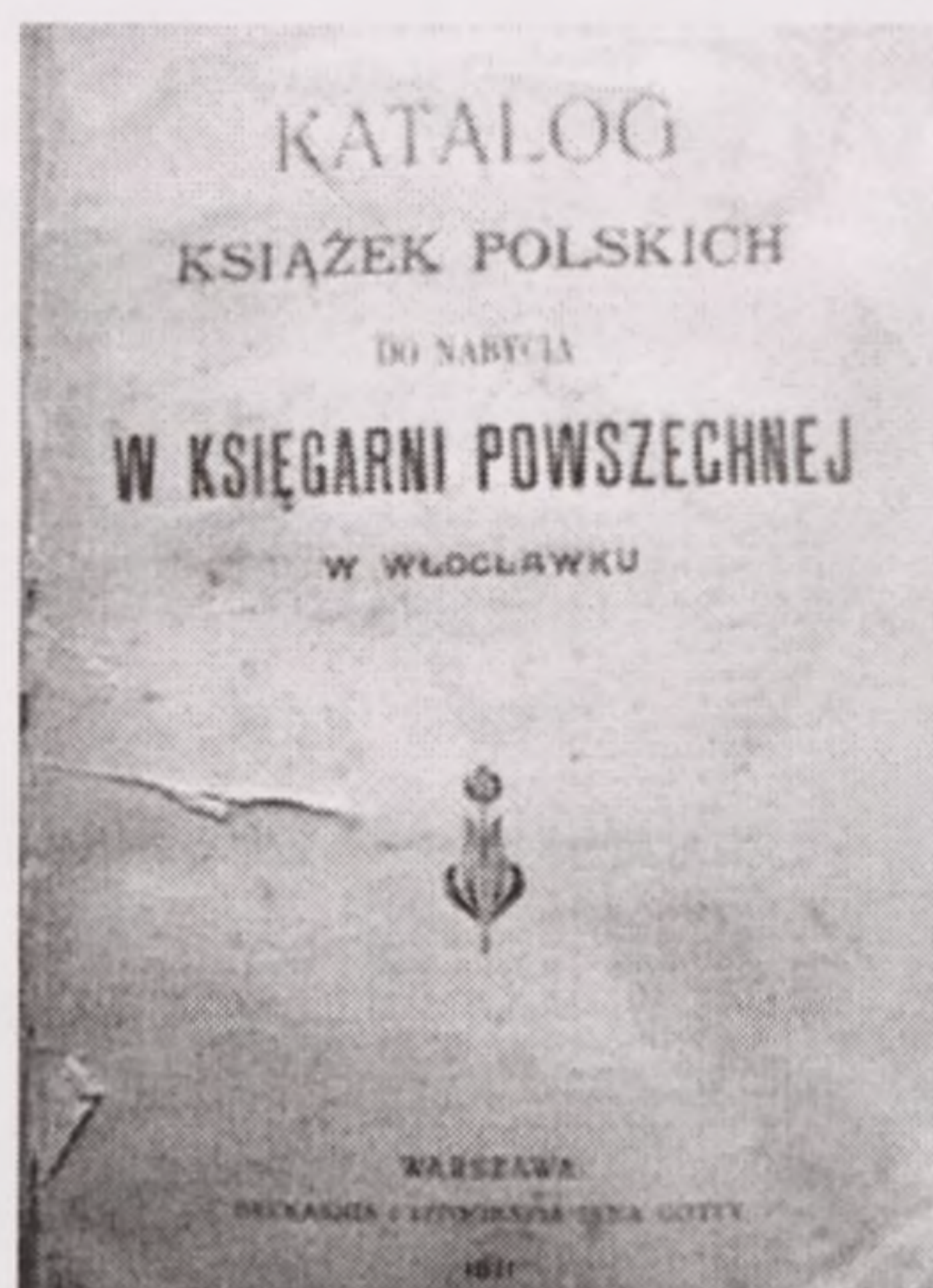
¹⁹ J. S. Żak, dz. cyt., s. 264.

²⁰ Zob. M. Konopka, *Katalogi Księgarni Polskiej we Lwowie*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” 1996, z. 178, „Prace Bibliotekoznawcze” 8, s. 28.

²¹ *Katalog książek polskich do nabycia w Księgarni Powszechnej w Włocławku*, Warszawa: Drukarnia i Litografia Jana Cotty, 1911, 275, [2] s.

cówki należącej do Stanisława Rubieszewskiego i W. Wrotnowskiego²². Są one obecnie przechowywane w księgozbiorze Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku.

Pierwsza z wymienionych firm, pomimo że wydała obszerniejszy katalog składający się z 275 stron formatu 16°, swoją świetność miała już dawno za sobą. Jej pierwszym właścicielem był Jan Cotty (1801-1885), który z rękawicznika w 1863 r. stał się cenionym drukarzem i nakładcą. Z jego oferty korzystali: Michał Arct, Teodor Paprocki czy firma Gebethner i Wolff. Firmę w 1882 r. nabył drukarz Józef Filipowicz, w 1888 r. ponownie tłoczono pod szyldem Jana Cotty. Drukarnia i litografia z bogatą tradycją funkcjonowała do 1939 r.²³ Z kolei bardziej znaną drukarnią była niewątpliwie ta należąca do S. Rubieszewskiego i W. Wrotnowskiego, którzy raczej specjalizowali się w drukowaniu literatury rolniczej²⁴. Pomimo to mieli na swoim koncie liczne katalogi księgarskie, wykonane dla znaczących firm warszawskich, jak i innych. Wymienić można: Gebethner i Wolff²⁵, Edward Wende i S-ka²⁶ czy Ludwik Fiszer z Łodzi²⁷. Tym samym wybór drugiego z wymienionych nie był przypadkowy.

Fot. 2. Katalog książek polskich do nabycia w Księgarni Powszechnej we Włocławku, Warszawa: Drukarnia i Litografia Jana Cotty, 1911. Fot. autorka

²² *Katalog książek polskich do nabycia w Księgarni „Powszechnej” we Włocławku*, Warszawa: Druk Rubieszewskiego i Wrotnowskiego, 1911, 126, [2] s.

²³ Z. Dobrzański, *Cotty Jan*, [w:] SPKP, s. 133.

²⁴ S. Arct, E. Pawłowska, *Wydawcy warszawscy w latach 1878-1914 (szkic do dziejów wydawnictw książki w Polsce)*, [w:] *Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie*, pod red. S. Tazbira, Warszawa 1961, s. 344.

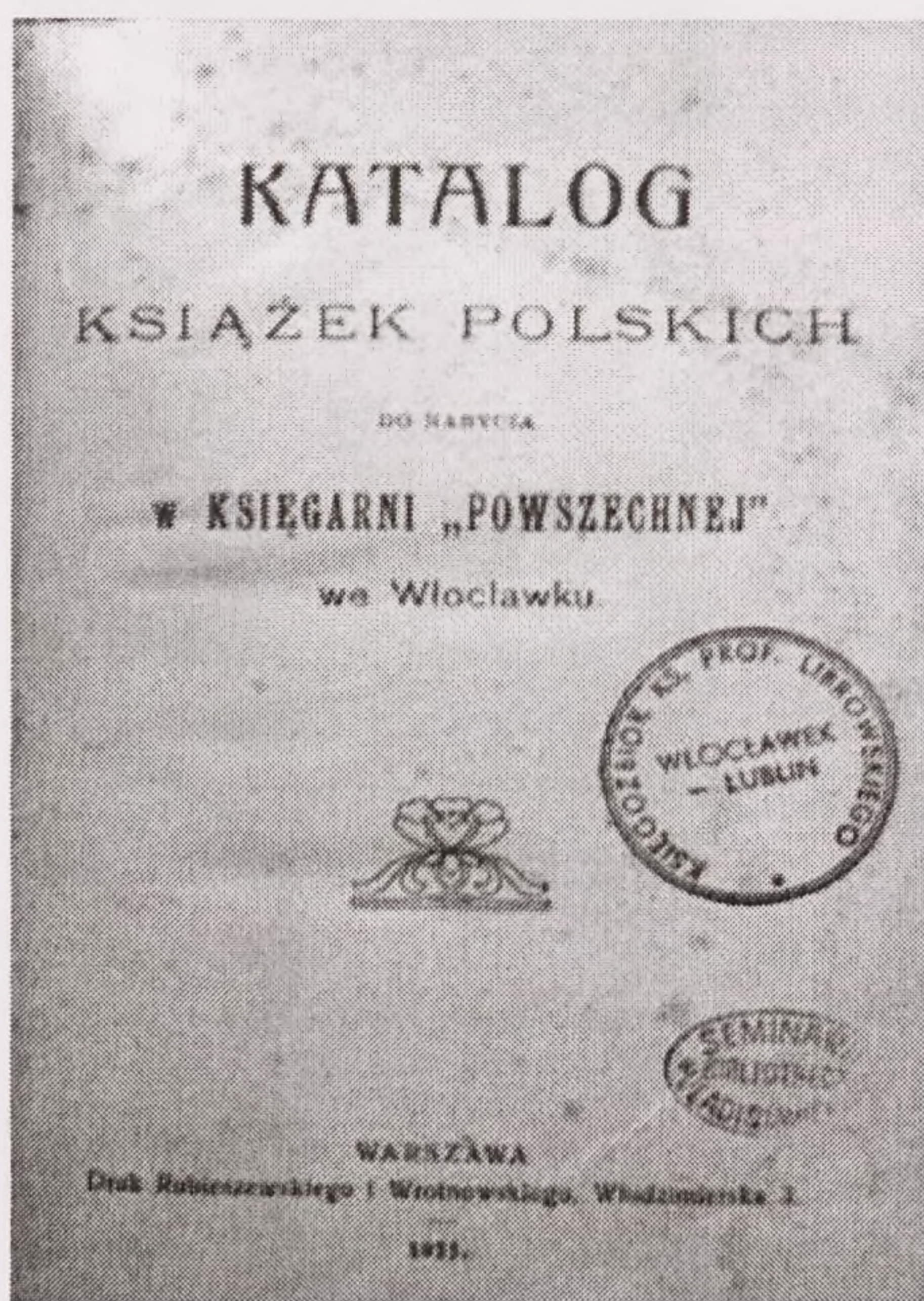
²⁵ *Katalog beletrystyki polskiej wydany przez Księgarnię Gebethnera i Wolffa. 1, Dzieła zbiorowe, powieści, poezje*, Warszawa [etc.]: Gebethner i Wolff [etc.], 1913 (Warszawa: Rubieszewski i Wrotnowski).

²⁶ *Katalog podręczników szkolnych i naukowych wydanych nakładem lub znajdujących się na składzie głównym księgarni E. Wende i S-ka (T. Hiż i A. Turkuł)*, Warszawa: [s.n., 1907] ([Warszawa]: Rubieszewski i Wrotnowski).

²⁷ *Katalog utworów muzycznych do nabycia w księgarni i składzie nut Ludwika Fiszera w Łodzi ul. Piotrkowska nr 48*, [Łódź: L. Fiszer, 1914] (Warszawa: Rubieszewski i Wrotnowski).

Oba katalogi różnią się objętością, w nieznacznym stopniu układem treściowym oraz szczegółowością zastosowanego opisu bibliograficznego. Katalog Jana Cotty'ego odnotowuje prawie 4,5 tys. pozycji (ok. 2,2 tys. autorów), z kolei zestawienie wydrukowane przez Rubieszewskiego i Wrotnowskiego obejmuje jedynie 1,5 tys. pozycji (ok. 750 autorów).

Katalogi mają prawie identyczny podział rzeczowy publikacji. U Cotty'ego wyodrębniono takie działy, jak: I. Teologia, II. Filozofia. Psychologia. Logika. Etyka, III. Historia. Pamiętniki. Archeologia. Heraldyka. Numizmatyka, IV. Estetyka. Sztuki piękne. Muzyka, V. Historia i teoria literatury, VI. Powieści. Nowele, VII. Dramaty. Poezje, VIII. Pedagogika. Wychowanie, IX. Filozofia, X. Podręczniki szkolne. Słowniki, XI. a) Książki dla dzieci i młodzieży, b) Teatrzyk dla młodzieży, XII. Nauki społeczne. Ekonomia. Prawo, XIII. Publicystyka, XIV. Handel. Przemysł. Rzemiosła, XVI. Geografia. Podróże. Przewodniki. Etnografia. Mapy, XVII. Nauki przyrodnicze. Matematyka. Fizyka. Chemia, XVIII. Technologia, XIX. Gospodarstwo wiejskie i domowe. Ogrodnictwo. Leśnictwo. Pszczelnictwo. Weterynaria, XX. Książki ludowe, XXI. Gry. Sport. Rozmaitości oraz Dzieła wydane podczas druku katalogu.

Fot. 3. Katalog książek polskich do nabycia w Księgarni „Powszechnej” we Włocławku, Warszawa: Druk Rubieszewskiego i Wrotnowskiego, 1911. Fot. autorka

Z kolei katalog Rubieszewskiego i Wrotnowskiego zawiera jedynie 16 działów, które mają bardziej charakter reklamowy, zwłaszcza że wyodrębniono działy: V. Dzieła ilustrowane w wydaniu wytwornym czy VI. Powieści. Nowele. Romanse. Opowiadania. Oddzielny dział stanowią również sprawy wychowania (dział IX), gdzie dopiero w podpunktach wymieniono Pedagogikę ogólną. Higienę, a następnie Podręczniki szkolne i naukowe. Należy podkreślić fakt, że obie pozycje

uwzględniały podział proponowany przez Teodora Paprockiego, zawarty w jego *Podręczniku księgarskim* z 1896 r.²⁸

W obu katalogach wyszczególniono druki przeznaczone dla odbiorcy specjalnego: dzieci i młodzieży oraz dla ludu. W pierwszym z wymienionych działów „Księgarnia Powszechna” oferowała przez katalog Rubieszewskiego i współnika *Książki dla małych dzieci* (60 poz.), *Książki dla dzieci do lat 10* (106 poz.) oraz *Książki dla starszych dzieci i dla dorastającej młodzieży* (244 poz.). Z kolei w zestawieniu, które ukazało się pod firmą Jana Cotty’ego, tego typu publikacje zestawiono w działach: *Książki dla dzieci i młodzieży* (390 poz.) oraz *Teatrzyk dla młodzieży* (20 poz.). W obu katalogach oferta skierowana do dzieci i młodzieży była identyczna, nie licząc podręczników i innych pozycji edukacyjnych, które zamieszczono w wyodrębnionych sekcjach tematycznych. Można nadmienić, że włocławska księgarnia miała bogaty wybór pozycji z serii: „Biblioteczka dla Młodzieży”, „Biblioteczka Młodzieży Szkolnej”, jak również dla młodzieży dorastającej proponowano książki drukowane w ramach „Biblioteczki Uniwersytetów Ludowych i Młodzieży Szkolnej”. Najczęściej wymienianymi autorami książek dla dzieci i młodzieży byli: Teresa Jadwiga Papi (1843-1906), Maria Julia Zalewska (1831-1889), Walery Przyborowski (1845-1913) i Zuzanna Morawska (1848-1922).

W ramach literatury dziecięcej i młodzieżowej oferowano nie tylko bajki, powiastki, opowiadania czy zbeletryzowaną polską i powszechną historię, lecz również podręczniki do nauki czytania i prace ze wskazówkami metodycznymi do opieki nad dziećmi: Jadwigi Chrzęszczewskiej (ca 1870-1935) *Pogadanki z dziećmi i metodyczne wskazówki. Podręcznik dla matek, nauczycielek i wychowawczyń* (b.m., 1907) oraz Konrada Drzewieckiego (1871-1922) *Nauka czytania i pisanie z wzorami lekcji i objaśnieniami dla nauczycieli*, które odnotowano w zestawieniu z oficyny Rubieszewskiego i Wrotnowskiego. Natomiast pracę J. Chrzęszczewskiej u J. Cotty’ego zamieszczono w dziale VIII. Pedagogika. Wychowanie.

Z kolei „Książka dla ludu” (po 46 poz.) była reprezentowana przez literaturę nurtu „społecznego”²⁹, definiowaną przez Ryszarda Wroczyńskiego, który sformułował hasło: „Pod nazwą literatury ludowej rozumiano specjalny rodzaj wydawnictw beletrystycznych i popularnych zarówno szatą graficzną jak tematyką i sposobem ujęcia treści dostosowanych do zainteresowania, potrzeb i poziomu umysłowego chłopów”³⁰. Nie znajdziemy w spisach „Księgarni Powszechnej” takich pozycji, jak: *Historia św. Genowefy*, *Gryzelda* czy *Historia królowej Saby*. Jed-

²⁸ *Podręcznik księgarski. Przewodnik praktyczny dla wydawców, księgarzy, pomocników i praktykantów księgarskich*, pod red. T. Paprockiego, Warszawa 1896, s. 141-142.

²⁹ J. Dunin, *Wydawnictwa popularne w opinii publicznej na przełomie XIX i XX w.*, „Przegląd Biblioteczny” 33, 1965, z. 4, s. 230-231.

³⁰ R. Wroczyński, *Myśl pedagogiczna i programy oświatowe w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1963, s. 169-170.

nakże nie zabrakło autora ckliwych opowiadań ks. kanonika Schmidta, którego prace zawarto w dziale młodzieżowym. Na „Książki dla ludu” składały się głównie: opowiadania historyczne, w tym Józefa Chociszewskiego (1837-1914) powiastki umoralniające, druki religijne, nowele Henryka Sienkiewicza oraz w przedrukach fragmenty powieści Stefana Żeromskiego i Elizy Orzeszkowej. Pomimo jednakowej liczby pozycji katalogi różniły się pod względem zawartości tego działu.

Zwiększająca się oferta wydawnicza na terenach trzech zaborów spowodowała również wzrost liczby publikacji niezgodnych z polityką reprezentowaną przez właścicieli samej „Księgarni Powszechnej”. W celu uniknięcia publikacji niepożądanych na półkach dzieła naukowe, a przede wszystkim religijne były poddawane ocenie: „W tym czasie wychodziło wiele książek teozoficznych. Przeglądaliśmy je z profesorami w Seminarium, nie stawialiśmy ich na półki, lecz chowało się od razu do odesłania w kwietniu na tak zwaną remittendę. Zebrało się tego parę skrzynek przez rok. Można się było przekonać z łatwością, ile katolicka, dobrze prowadzona księgarnia, uchronić może ludzi przed zatrutowaniem ich duszy i umysłu szkodliwymi wydawnictwami”³¹.

Zastosowano podstawowy opis bibliograficzny proponowanych książek, zaznaczając wytłuszczoną czcionką nazwisko autora, następnie tytuł, miejsce i rok wydania. Uzupełnieniem opisu są oczywiście cena, warianty wydawnicze, szata zewnętrzna (wybór oprawy) oraz krótka adnotacja na temat dzieła. Pozwalało to na wybór właściwego wydania i odpowiedniej szaty zewnętrznej. Przykładem rozbudowanego opisu książki jest adnotacja przy pozycji *O naśladowaniu Chrystusa* Tomasza a Kempis. Zestawienie Jana Cotty’ego, jak i Rubieszewskiego i Wrotnowskiego odnotowuje różne jej wydania: berlińskie bądź krakowskie, dodając tłumacza, informując o papierze np. welinowym, pięknych stalorytach. Nabywca ma również do wyboru oprawę w angielskie płótno ze złożonymi brzegami, skórę czy szagryn (skórę odpowiednio wygarbowaną). Mając takie możliwości wyboru nabywca płacił odpowiednio od 30 kopiejek do 5 rubli.

Jak wspomniano, adnotacje dotyczyły również treści wybranych pozycji. Szczególnie jest to widoczne przy dziełach naukowych, jak również przy książkach skierowanych do młodego odbiorcy. Uzupełnieniem opisu bibliograficznego może być spis treści albo krótki opis zawartości. I tak praca polskiego historyka żydowskiego pochodzenia Szymona Askenazego (1866-1935) *Dwa stulecia XVIII i XIX* (2 t., Warszawa-Kraków 1903-1910) została zaprezentowana przez podanie treści tomu pierwszego: „*Przedostatnie bezkrólewie – Fryderyk II i August III – Sprawa wschodnia przed wielkim sejmem – Odgłosy Targowicy – Przyczyny wyprawy do Moskwy – Z działalności ministra Lubeckiego – Cesarz Mikołaj I w Warszawie – Przypisy*” i tomu drugiego: „*Do charakterystyki Augusta II – Komedia berlińska – Sprawa Tarły – Pamiętnik prymasa. Ministeryum Wielhorskiego – Pożegnanie stu-*

³¹ J. S. Żak, dz. cyt., s. 262.

lecia – Trybun gminu – Pierwszy <syjonista> polski – Dozór konsulacki – Przypisy – Index.”³² Dość obszernie reklamowano pracę Ernsta Guhla (1819-1862) i Wilhelma Konera (1817-1887) *Hellada i Roma. Życie Greków i Rzymian* (Warszawa 1896), którą zachwalano w następujący sposób: „Dzieło to zawiera w sobie zupełny i wszechstronny obraz domowego życia Greków i Rzymian od zamierzchłej przeszłości aż do najwyższego rozkwitu i upadku wielkiej cywilizacji obu klasycznych narodów. Przeszło 100 rycin starannie wykonanych, widoki słynnych zabytków sztuki starożytnej, architektury, od chłopskiej lepianki do cudownego Partenonu i olbrzymiego Colosseum Flawiuszów, wnętrza domów i świątyń, teatrów i cyrków i t. d. dają naoczne wyobrażenie opisywanych przedmiotów i przyczynia się do objaśnienia tekstu. Przekład St. Mieczyskiego, z szóstego wydania niemieckiego. Dwa tomy w formacie dużej ósemki na pięknym papierze”³³. W tej szacie książka była dostępna za 6 rb., jednakże już za 7 rb. i 40 kop. można było ją kupić w formie jednego tomu w ozdobnej oprawie.

Zgromadzony materiał w tego typu publikacjach (zawartych w opisach bibliograficznych) można by wykorzystać do uzupełnienia niepełnych danych o ruchu wydawniczym w XIX i początku XX w.³⁴ Pierwszym podstawowym zastrzeżeniem jest brak w opisach nazw drukarzy i wydawców. Jedynie w przypadku małych ośrodków, gdzie funkcjonowała jedna lub dwie typografie, dałoby to pożądaną efekt. W tego typu przypadkach i tak potrzebne są zestawienia do prowadzenia badań porównawczych: katalogi biblioteczne, antykwaryczne czy zestawienia bibliograficzne.

Niech za przykład posłużą włocławskie drukarnie i ich oferta od 1847 do 1911 r. Według zestawienia przygotowanego przez Marię Walczak³⁵ w tym okresie funkcjonowało osiem drukarni: Teodora Buchholtza (1847-1882), Hermana Neumana (1868-1939), Stefana Błędowskiego (1870-1910), Jana i Piotra Piotrowskich (1910-1940), Markusa Wołkowicza (ok. 1875-1939), Ludwika Rosińskiego (ok. 1882-1895), Drukarnia Diecezjalna (1906-1949) i ostatnia drukarnia i litografia Jakuba Lassoty z Nieszawy (1909-1946)³⁶. Z omawianego okresu zostało zidentyfikowanych 95 druków, z tego najwięcej Drukarni Diecezjalnej (46-53³⁷ poz.), następnie Neumana (36 poz.), Buchholtza (9 poz.) czy Błędowskiego (5 poz.). W samym 1911 r. wytłoczono 24 dzieła, z czego 19 w języku polskim³⁸, których – niestety –

³² *Katalog książek polskich...*, Warszawa: Druk Rubieszewskiego i Wrotnowskiego, 1911, s. 16.

³³ Tamże, s. 20.

³⁴ A. Gruca, *Krakowskie katalogi księgarskie doby autonomii galicyjskiej, typologia i wartość źródłowa w kontekście przemian form informacji o dawnej książce*, [w:] *Uniwersum piśmiennictwa wobec komunikacji elektronicznej*, pod red. K. Migonia i M. Skalskiej-Zlat, Wrocław 2009, s. s. 65-75.

³⁵ M. Walczak, dz. cyt., s. 5 i in.

³⁶ Zob. jeszcze J. Wajer, dz. cyt., s. 39-41.

³⁷ Druga cyfra odnosi się do zestawienia K. Rulki, *Pozycje wydane lub wydrukowane ...*

³⁸ J. Wajer, dz. cyt., s. 41. J. Wajer spostrzeżenia opiera na zestawieniu M. Rulikowski, *Produkcja wydawnicza polska w latach 1909-1911*, Warszawa 1913, s. 57, 63.

nie obejmowały badane zestawienia. W katalogu Cotty'ego, w którym opisy bibliograficzne są bardziej szczegółowe, odnotowano jedynie 27 druków w działach: I a. Teologia, I b. Kazania, III. Historia, X. Podręczniki szkolne. Słowniki, XVIII. Technologia. Tylko 13 pozycji (Neuman – 10, Błędowski – 1, Drukarnia Diecezjalna – 2) zostało zawartych w zestawieniu M. Walczak, pozostałe stanowią jej uzupełnienie i wymagają dodatkowych badań bibliograficznych. Nienotowane wcześniej druki to przede wszystkim dzieła religijne, m.in.: ks. Mariana Nassalskiego (1860-1942), ks. Antoniego Putiatyckiego (1787-1862) czy Wacława Brzuszewskiego *Praktyczne wskazówki dotyczące sztuki fotograficznej dla amatorów fotografów* (wyd. 2, Włocławek 1905). Tym samym po wstępnej analizie możemy stwierdzić, że jest to źródło do badań prowincjonalnych ośrodków drukarskich, jak również że „Księgarnia Powszechna” w swojej ofercie nie faworyzowała lokalnych oficyn. Najliczniej były reprezentowane druki z typografii H. Neumana, spod którego pras wyszły prace ks. Stanisława Chodyńskiego, wspomnianego ks. M. Nassalskiego oraz ks. Józefa Kruszyńskiego.

Niestety, dużym mankamentem jest brak konsekwencji w sporządzaniu opisu bibliograficznego. W przypadku *Katalogu książek polskich do nabycia w Księgarni Powszechnej we Włocławku* wydrukowanego pod firmą J. Cotty'ego miejsce druku podano w 53% opisów, a datę w 84%. Wymieniono w katalogu takie miejscowości, jak: Kraków, Wilno, Lwów, Płock, Żytomierz, Łowicz, Nowy Sącz, Częstochowa, Lublin, Gniezno, Poznań, Piotrków, Petersburg, Kalisz, Tarnów, Warszawa, Pelplin, Odessa, Paryż, Berlin. „Księgarnia Powszechna” posiadała na stanie publikacje zaboru rosyjskiego, pruskiego, jak i Galicji. Sprowadzane były również książki z dalszych krajów Europy.³⁹ Wymienione miejscowości pozwalają potwierdzić szerokie kontakty z innymi wydawcami, zwłaszcza spoza zaboru rosyjskiego. Od początku swojej działalności dążył do tego ks. Żak: „Wpadłem na pomysł, aby zawiązać z Galicją i Poznańskim stały kontakt przez rachunek zamienny z księgarzami tamtejszymi, którzy mieli wiele wydawnictw poszukiwanych przez naszą klientelę, a które tylko otrzymywaliśmy przez jedną[!] z warszawskich firm z małym stosunkowo procentem. Powysyłałem tedy do poważniejszych księgarń za kordon paczki z naszymi wydawnictwami i propozycją zamówienia większej ilości po cenie brutto, a ja wybiorę sobie potrzebne mi ich nakłady po cenie brutto na rachunek zamienny. Prawie wszyscy zgodzili się na to. Skutkiem tego nakłady się nasze zmniejszyły, a Księgarnia Powszechna otrzymała poszukiwane książki obce w cenie własnych nakładów”⁴⁰.

³⁹ J. Kostecki, *Publikacje importowane na rynku księgarskim zaboru rosyjskiego w latach 1865-1904, z problemów geografii kontaktów*, [w:] *Książka i prasa w systemie komunikacji społecznej*, pod red. M. Judy, Lublin 2002, s. 51-59.

⁴⁰ J. S. Żak, dz. cyt., s. 263.

Należy jeszcze podkreślić, że szczegółowość opisu zdecydowanie różni się w spisie Rubieszewskiego i Wrotnowskiego, gdzie miejsce podano w 33% przypadkach, a datę w 76%. Szczególnie zwraca uwagę fakt, że wymieniano tylko największe miejscowości, jak: Kraków, Warszawa, Płock, Berlin czy Lwów. Brak zaznaczeń prowincjonalnych ośrodków drukarskich i wydawniczych.

Chronologia wydawnicza sięga od 1845 do 1911 r. Przy czym nie było to jedynym warunkiem wysokiej ceny. Miały na to wpływ również takie czynniki, jak: objętość, jakość wykonania oprawy, ilustracje, papier, na którym wytłoczono daną publikację. Badając zawartość katalogów nie wolno zapomnieć, że wszystkie książki zostały wydane w języku polskim. Szczególnie interesujące może być przeanalizowanie narodowości autorów, jak również obcych ośrodków drukarskich, które zajmowały się wydawaniem publikacji dla odbiorcy z byłych ziem polskich.

Wielokrotnie księgarnie wykorzystywały powierzchnię katalogów do reklamy własnych nakładów, zamieszczały ogłoszenia o wydawnictwach seryjnych, o pozycjach znajdujących się w druku czy prezentowały formy nabycia poszczególnych pozycji⁴¹. Niestety, brak w katalogach włocławskich z 1911 r. informacji o funkcjonowaniu samej księgarni w pierwszych latach jej działalności. W tym przypadku znowu przydatne są wspomnienia pierwszego kierownika „Księgarni Powszechnej” ks. Żaka, który relacjonował, że placówka szczególnie w miesiącach letnich (od maja do końca sierpnia) była otwarta do godziny szóstej wieczorem. Książki można było nabywać na raty, jak również drogą wysyłkową⁴².

Księgarnia w środowisku lokalnym w pierwszych latach działalności

Ówczesny Włocławek był prężnym ośrodkiem przemysłowym, gdzie rozwijał się przemysł papierniczy, browarniczy i alkoholowy, fabryki cykorii, fajansu i ceramiki, zakłady spożywcze. Rozwój produkcji postępował gwałtownie od lat 70. XIX wieku⁴³. Przyspieszenie gospodarcze nastąpiło po uruchomieniu w 1853 r. portu rzeczno-żeglarskiego, który był przeznaczony do żeglugi parowej, jak również otwarcie stacji kolei warszawsko-bydgoskiej w 1862 r. Niemałe znaczenie miało również wybudowanie na Wiśle mostu łączącego miasto z gubernią płocką. Włocławek był uważany za największy ośrodek prowincjonalny w guberni warszawskiej⁴⁴.

---

⁴¹ M. Konopka, dz. cyt., s. 31.

⁴² J. S. Żak, dz. cyt., s. 318.

⁴³ W. Stankowski, *Życie gospodarcze Włocławka w XIX wieku*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta*, t. 1. *Od początków do 1918 roku*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 1999, s. 453; T. Dziki, *Przemysł włocławski w latach 1870-1918. Gospodarcze i społeczne aspekty industrializacji*, Toruń 2004, s. 50-59.

⁴⁴ M. Morawski, *Monografia Włocławka*, Włocławek 1933 (reprint 2003), s. 125-126.

Rozwój miasta był widoczny szczególnie w liczbie mieszkańców: w 1879 r. – 10,6 tys.⁴⁵, a w 1910 r. – już prawie 33,6 tys.⁴⁶ W 1913 r. odnotowano we Włocławku 11 fabryk i wytwórni zatrudniających powyżej 50 pracowników i 19 małych zakładów wytwórczo-usługowych. W tym czasie Włocławek, dzięki rozwojowi gospodarczemu i wzroście liczby ludności, mógł konkurować z wieloma miastami gubernialnymi, nawet z okręgu łódzkiego⁴⁷. Niestety, nie znamy struktury zawodowej mieszkańców właśnie z interesującego nas okresu. Wiadomo, że w 1897 r. pracowali w następujących sektorach: administracja, wojsko, stan duchowny, praca przy kościołach i cmentarzach, oświata i wychowanie, nauka, literatura i sztuka, usługi medyczne, osoby żyjące z dochodów z kapitału, rolnictwo, hodowla zwierząt, leśnictwo, rybołówstwo, przemysł i rzemiosło, służba i wyrobnicy czy służba w instytucjach dobroczynnych, komunikacja, instytucje kredytowe oraz handel. Najliczniejsze grupy to: wojsko (1,5 tys.), służba (2,6 tys.) i przemysł (1,9 tys.), przy czym liczba mieszkańców w tym roku wynosiła 15,1 tys.⁴⁸ Już w 1914 r. liczba robotników wynosiła 3,3 tys., przy liczbie włocławian 37 tys.⁴⁹ Dwa lata wcześniej statystyki podawały, że zamieszkiwało tutaj 66% Polaków, 26,8% Żydów, 5,6% Niemców i 1,4% Rosjan.

Według danych cyfrowych *Spisu Ludności* z 1897 r., które były oparte na ankietach wypełnionych przez mieszkańców i dostarczonych do Magistratu m. Włocławka wiadomo, że w przedziale wiekowym od 15 do 54 lat osób umiejących czytać i pisać było 8,2 tys., co stanowiło 54% ludności miasta⁵⁰. Odsetek ten był znacznie wyższy zapewne pod koniec pierwszej dekady XX wieku.

Możliwości nabywcze książki omawianej grupy zwiększały instytucje oświaty i kultury, które wraz z rozwojem gospodarczym i rosnącą liczbą mieszkańców prezentowały coraz szerszą ofertę. Liczne szkoły, biblioteki, jak również siedziba biskupstwa włocławskiego wraz z seminarium duchownym stanowiły duży rynek zbytu dla funkcjonującej księgarni, która była otoczona konkurencją mniejszych i większych księgarni polskich i żydowskich.

W drugiej połowie XIX wieku, a konkretnie po 1866 r. Włocławek znalazł się w gronie silnych ośrodków księgarskich. W guberni warszawskiej stolica diecezji kujawsko-kaliskiej znalazła się wśród takich miejscowości, jak: Radom, Piotrków, Częstochowa, Płock, w których funkcjonowało od 10 do 20 punktów sprzedaży książek⁵¹.

⁴⁵ W. Wróblewski, *Statystyka Włocławka. Wiek XIX*, Włocławek 1999, s. 16, tab. 1.

⁴⁶ Tenże, *Statystyka Włocławka. Początek XX wieku*, Włocławek 2000, s. 13, tab. 1.

⁴⁷ B. Ryszewski, *Zaludnienie Włocławka i warunki życia mieszkańców w XIX wieku*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta*, s. 560-561.

⁴⁸ W. Wróblewski, *Statystyka Włocławka. Wiek XIX*, s. 16, tab. 1, s. 31-32, tab. 16.

⁴⁹ B. Ryszewski, dz. cyt., s. 560.

⁵⁰ W. Wróblewski, *Statystyka Włocławka. Wiek XIX*, s. 33-34, tab. 17.

⁵¹ J. Kostecki, *Sprzedaż i rozdawnictwo książek w Królestwie Polskim w drugiej połowie XIX wieku*, „*Studia o Książce*” 9, 1979, s. 75; zob. J. Wajer, *Rozwój czytelnictwa w miastach prowincjonalnych*

Pierwsza księgarnia powstała, według ustaleń Janusza Kosteckiego, w 1837 r.⁵² Pod koniec XIX i na początku XX wieku sprzedażą książek zajmowali się wspomniani wyżej właściciele drukarni: Henryk Neuman (dziedzic Hermana), Markus Wołkowicz oraz Stefan Błędowski, którego współnikiem był Ludwik Rosiński⁵³. Z zestawień statystycznych wiadomo, że w 1913 r. funkcjonowały trzy księgarnie⁵⁴, a w 1919 r. ich stan wynosił 9 placówek⁵⁵.

Ceny książek a uposażenie mieszkańców

Nabywcami książek w „Księgarni Powszechnej” było przede wszystkim duchowieństwo, inteligencja, jak również rosnąca liczba robotników fabrycznych. Pierwsza grupa poza działem księgarskim kupowała różnorodne przedmioty kościelne i księgi liturgiczne. Szczególną uwagę kierowano również na odbiorcę wywodzącego się z klasy robotniczej, dla którego: „W niedzielę po sumie w katedrze otwierano księgarnię na 2 godziny dla robotników fabrycznych”⁵⁶. To wśród nich można było wyodrębnić grupę wyrobionych czytelników i przygotowanych do odbioru wyższej literatury. „Kilkunastu pracowników fabrycznych stale nabywało na raty poważniejsze dzieła historyczne, techniczne i inne”⁵⁷.

Do najdroższych pozycji w obu katalogach należała publikacja *Biblia złota klasyków* (2 tomy), oprawiona w skórę ze złoceniami i klamrami, brzegami złocnymi, bogato ilustrowana reprodukcjami wielkich mistrzów malarstwa, której całkowity koszt wynosił 130 rb. Z kolei bajki H. Andersena *Brzydkie kaczątko* czy *Dziewczynka z zapalkami* można było nabyć za 6 kop. Dość intensywnym okresem w pracy księgarni był początek roku szkolnego, kiedy rodzic niezależnie od stanu majątkowego był zobowiązany do zakupu podręczników. Ceny książek szkolnych i materiałów pomocniczych wahały się między 11 rb. a 6 kop. za nowelki i opowiadania. Wymienioną wysoką kwotę osiągnęła pozycja Piotra Chmielowskiego (1848-1904) *Obraz literatury polskiej w streszczeniach i cenniejszych wyjątkach* (3 tomy, Warszawa 1898), która była oprawiona w półskórek.

Same katalogi „Księgarni Powszechnej” zostały wydane w celu prezentowania oferty w dalszych zakątkach zaboru rosyjskiego, a nie na rynku lokalnym. Jednakże

---

Królestwa Polskiego (na przykładzie Włocławka), [w:] *Rola książki w integracji ziem polskich w XIX w.*, pod red. B. Kosmanowej, Bydgoszcz 2000, s. 23-42.

⁵² J. Kostecki, W. Tomaszewski, *Książka i prasa na prowincji Królestwa Polskiego w XIX wieku*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 35, 2003, s.

⁵³ J. Wajer, *Życie kulturalne Włocławka...*, s. 40; M. J. Lech, *Księgarze i księgarnie w Królestwie Polskim 1869-1905. Materiały ze źródeł archiwalnych*, Warszawa 1980, s. 230-242.

⁵⁴ W. Wróblewski, *Statystyka Włocławka. Początek XX wieku*, s. 31, tab. 34.

⁵⁵ J. Wajer, *Życie kulturalne Włocławka...*, s. 204.

⁵⁶ J. S. Żak, dz. cyt, s. 318.

⁵⁷ Tamże.

zastanawiający jest fakt, jak „Księgarnia Powszechna” funkcjonowała na rynku lokalnym. Czy przeciętny włocławianin mógł zakupić piękne wydania pracy Tomasza à Kempis bądź *Biblię złotą klasyków*? Miesięczne zarobki pracowników administracji we Włocławku wynosiły: prezydent miasta 83,33 rb. miesięcznie, pracownik kancelarii 25 rb., nauczyciel 20,83 rb. (dane z 1905 r.)⁵⁸. Z kolei robotnicy budowlani, których znamy stawki dzienne z 1886 r., zarabiali: cieśla 1,35 rb., podobnie ceglarz, malarz 1,50 rb., a robotnik niewykwalifikowany 60 kop.⁵⁹ Porównując to z kwotami za podstawowe produkty (1904 r.): chleb razowy pud – 1,20 rb. (pud 16 kg), słonina pud 7,60 rb., kapusta kiszona – wiadro 30 kop., a butelka mleka 6 kop.⁶⁰, możemy jedynie stwierdzić, że przeciętnego włocławianina było stać na książkę. Jednakże niedosyt danych, które pozwoliłyby na całościowy pogląd na temat siły nabywczej tych grup zawodowych, nakłania do dalszych badań powiązanych również z informacjami na temat prywatnych bibliotek różnych warstw społecznych na terenie Włocławka.

* * *

Katalogi księgarskie są niewątpliwie cennym źródłem do badań dziejów obiegu książki poczynając od pierwszych katalogów tworzonych na potrzeby targów lipskich czy frankfurckich na prezentacji oferty wydawniczej przez księgarnie elektroniczne kończąc. Skupiając się na dwóch katalogach z prężnego ośrodka miejskiego, jakim był Włocławek przed wybuchem I wojny światowej, chciano się odnieść przede wszystkim do ich zawartości, jakości na tle ówczesnych rozwiązań księgarskich, działaniach promocyjnych samej „Księgarni Powszechnej”, ofercie włocławskiej i osadzeniu działalności placówki w realiach społeczeństwa włocławskiego. Niektóre z tych elementów podsumowania brzmią jak postulaty badawcze, co zostanie zapewne uzupełnione w toku dalszych badań.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne i drukowane

Katalog beletrystyki polskiej wydany przez Księgarnię Gebethnera i Wolffa. 1, Dzieła zbiorowe, powieści, poezje, Warszawa [etc.]: Gebethner i Wolff [etc.], 1913 (Warszawa: Rubieszewski i Wrotnowski)

Katalog książek polskich do nabycia w Księgarni „Powszechnej” we Włocławku, Warszawa: Druk Rubieszewskiego i Wrotnowskiego, 1911, 126, [2] s.

⁵⁸ W. Wróblewski, *Statystyka Włocławka. Początek XX wieku*, s. 30, tab. 33.

⁵⁹ Tamże, s. 29, tab. 31.

⁶⁰ Tamże, s. 30, tab. 32; zob. I. Ihnatowicz, *Vademecum badań nad historią XIX i XX wieku*, [cz.] 1, Warszawa 1967.

- Katalog książek polskich do nabycia w Księgarni Powszechnej w Włocławku*, Warszawa: Drukarnia i Litografia Jana Cotty, 1911, 275, [2] s.
- Katalog Księgarni Powszechnej i Drukarni Diecezjalnej we Włocławku*, [b.m., 1924]
- Katalog Księgarni Powszechnej i Drukarni Diecezjalnej we Włocławku*, Włocławek 1925
- Katalog Księgarni Powszechnej i Drukarni Diecezjalnej we Włocławku*, Włocławek 1927
- Katalog Nakładowo-Komisowy Księgarni Powszechnej i Drukarni Diecezjalnej*, [Włocławek, b.d.]
- Katalog podręczników szkolnych i naukowych wydanych nakładem lub znajdujących się na składzie głównym księgarni E. Wende i S-ka (T. Hiż i A. Turkuł)*, Warszawa: [b.d., 1907] ([Warszawa]: Rubieszewski i Wrotnowski)
- Katalog tymczasowy dzieł religijnych i świeckich wydany dla bibliotek parafialnych przez Włocławski Komitet do Spraw Religijno-Społecznych*, Włocławek 1906
- Katalog utworów muzycznych do nabycia w księgarni i składzie nut Ludwika Fiszera w Łodzi ul. Piotrkowska nr 48*, [Łódź: L. Fiszer, 1914] (Warszawa: Rubieszewski i Wrotnowski)
- Księgarnia Powszechna i Drukarnia Diecezjalna*, Włocławek 1930
- Rulka K., *Pozycje wydane lub wydrukowane przez Księgarnię Powszechną i Drukarnię Diecezjalną we Włocławku*, Włocławek 1993 [rps w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku]

Opracowania

- Arct S., Pawłowska E., *Wydawcy warszawscy w latach 1878-1914 (szkic do dziejów wydawnictw książki w Polsce)*, [w:] *Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie*, pod red. S. Tazbira, Warszawa 1961, s. 320-384
- Bibliografia*, „Ateneum Kapłańskie” 5, 1911, s. VIII
- Dobrzański Z., *Cotty Jan*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej* (dalej SPKP), pod red. I. Treichel, Warszawa- Łódź 1972, s. 133
- Dunin J., *Wydawnictwa popularne w opinii publicznej na przełomie XIX i XX w.*, „Przegląd Biblioteczny” 33, 1965, z. 4, s. 229-239
- Dziki T., *Przemysł włocławski w latach 1870-1918. Gospodarcze i społeczne aspekty industrializacji*, Toruń 2004
- Gniazdowski W., *Tomaszewski Waclaw*, [w:] SPKP, s. 905
- Gruca A., *Krakowskie katalogi księgarskie doby autonomii galicyjskiej, typologia i wartość źródłowa w kontekście przemian form informacji o dawnej książce*, [w:] *Uniwersum piśmiennictwa wobec komunikacji elektronicznej*, pod red. K. Migonia i M. Skalskiej-Zlat, Wrocław 2009, s. s. 65-75
- Ihnatowicz I., *Vademecum badań nad historią XIX i XX wieku*, [cz.] 1, Warszawa 1967.
- Kalendarz Powszechny Ilustrowany*, Włocławek 1918
- Konopka M., *Katalogi Księgarni Polskiej we Lwowie*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” 1996, z. 178, „Prace Bibliotekoznawcze” 8, s. 27-34
- Kostecki J., *Publikacje importowane na rynku księgarskim zaboru rosyjskiego w latach 1865-1904, z problemów geografii kontaktów*, [w:] *Książka i prasa w systemie komunikacji społecznej*, pod red. M. Judy, Lublin 2002, s. 51-59
- Kostecki J., *Sprzedaż i rozdawnictwo książek w Królestwie Polskim w drugiej połowie XIX wieku*, „Studia o Książce” 9, 1979, s. 65-101
- Kostecki J., *Tomaszewski W.*, *Książka i prasa na prowincji Królestwa Polskiego w XIX wieku*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 35, 2003, s. 261-282

- Lech M. J., *Księgarze i księgarnie w Królestwie Polskim 1869-1905. Materiały ze źródeł archiwalnych*, Warszawa 1980
- Modliński K., *Rosiński Ludwik*, [w:] SPKP, s. 766
- Morawski M., *Monografia Włocławka*, Włocławek 1933 (reprint 2003)
- Pilak A., *Prasowe ogłoszenia księgarskie jako źródło do dziejów książki. Na podstawie ogłoszeń prasowych z pierwszej połowy XIX w.*, „*Studia o Książce*” 6, 1976, s. 69-79
- Podręcznik księgarski. Przewodnik praktyczny dla wydawców, księgarzy, pomocników i praktykantów księgarskich*, pod red. T. Paprockiego, Warszawa 1896, s. 141-142
- (r), *Z książką do ludu*, „*Ład Boży*” 1996, nr 2, s. 8
- Rulikowski M., *Produkcja wydawnicza polska w latach 1909-1911*, Warszawa 1913
- Rulka K., *Księgarnia Powszechna i Drukarnia Diecezjalna*, „*Kronika Diecezji Włocławskiej*” 70, 1987, s. 128-136
- Ryszewski B., *Zaludnienie Włocławka i warunki życia mieszkańców w XIX wieku*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta*, t. 1. *Od początków do 1918 roku*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 1999, s. 549-562
- Stankowski W., *Życie gospodarcze Włocławka w XIX wieku*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta*, t. 1. *Od początków do 1918 roku*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 1999, s. 442-469
- Uchwały I Wiecu Dyecezjalnego duchowieństwa w Włocławku, odbytego 18, 19 i 20 września 1906 r.*, Włocławek 1906
- Wajer J., *Rozwój czytelnictwa w miastach prowincjonalnych Królestwa Polskiego (na przykładzie Włocławka)*, [w:] *Rola książki w integracji ziem polskich w XIX w.*, pod red. B. Kosmanowej, Bydgoszcz 2000, s. 23-42
- Wajer J., *Życie kulturalne Włocławka w latach 1918-1939*, Bydgoszcz 1997
- Walczak M., *Bibliografia wydawnictw drukarni włocławskich do 1939 r.*, Łódź 1988 [praca mgr. pod kierunkiem prof. J. Dunina, rps w zbiorach Biblioteki Publicznej im. Z. Arentowicza we Włocławku]
- Wojtowski M., *Żak Jan Stanisław*, [w:] *Włocławski słownik biograficzny (dalej WSB)*, t. 1, pod red. S. Kunikowskiego, Włocławek 2004, s. 189-192
- Wroczyński R., *Myśl pedagogiczna i programy oświatowe w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1963
- Wróblewski W., *Statystyka Włocławka. Wiek XIX*, Włocławek 1999
- Wróblewski W., *Statystyka Włocławka. Początek XX wieku*, Włocławek 2000
- Ziółkowska B., *Tomaszewski Wacław*, [w:] WSB, t. 4, pod red. S. Kunikowskiego, Włocławek 2006, s. 164-166
- Żak J. S., *Z moich wspomnień*, „*Kronika Diecezji Włocławskiej*” 32, 1938, s. 114-120, 148-154, 192-205, 229-232, 259-266, 317-330

Catalogs with the offer „Księgarnia Powszechna” in Włocławek of 1911.

Summary

“Księgarnia Powszechna” in Włocławek was created in 1910, and its offer presented in the book trade catalogs. For our times preserved two such positions from 1911, showing the titles of books in Polish. They illustrated the potential of the institution and its resource after year presence in the book market of Włocławek.